

procese savremenog urbanog društva. »Tajna društva« i »Rasni problemi« su odeljci kojima se završava ova knjiga. U zaključku autor govori o perspektivama grada i problemima stanovanja. Rast »urbanog dinosaursa« razmatra se kroz dilemu napretka i opasnost opstanka.

Knjiga prof. Cvetka Kostića »Grad i vreme« značajno je inovirana u odnosu na knjigu »Sociologija grada«, koja je objavljena 1973. godine. Poseban napor autor je uložio da poboljša strukturu rada i proširi pojedina poglavila. Naročito je uveličao deo značajno proširen, što daje posebnu dimenziju ovom novom izdanju.

Kostić je ovu knjigu pisao jasnim stilom i bez mnogo citata, što je veoma važno kada je u pitanju šira čitalačka publiku. Takav način pisanja daje knjizi dimenziju jasnosti i čitljivosti. Vidljiv je trud autora da uvek precizno objasni etimološku i teorijsku dimenziju svakog pojma. Sve to utiče da i naj složeniji problemi grada na kraju čitanja postaju jasni i onima koji nisu specijalisti za ovu oblast. U svakom slučaju, ova knjiga i dalje ostaje jedan od kamenih temeljaca naše urbane sociologije, neophodno polazište grada i štivo za svako istraživanje problema grada.

»SAMERHIL – ZA I PROTIV«, »Prosveta«, Beograd 1982. (Prevod: Dejan Petrović)

Piše: Jelena Stakić

Poznata knjiga engleskog pedagoga Aleksandra Nila »Slobodna deca Samerhila«, objavljena u prevodu na naš jezik u biblioteci »Dvadeseti vek« pre dve godine, doživela je za kratko vreme i ponovljeno izdanje. Pouzdan znak da je izazvala veliko interesovanje, i da je našla, čini nam se, na određenim prijem kod naših čitalaca, pa i mnogih kritičara. U svetu je, međutim, Aleksandar Nil izazvao mnogo više polemika, pa i žučniti polemika, nego kod nas. Nedavno je u istoj biblioteci (»Dvadeseti vek«) i u prevodu istog prevedioča (Dejan Petrović) izšao zbornik »Samerhil – za i protiv«. Autori priloga su poznati ili manje poznati strani autoriteti za vaspitanje, ili društveni kritičari, među njima i Erich From, Bruno Betelhajm, Ešli Montegau, kao i naš stručnjak Naum Dimitrijević, čiji napis nosi karakterističan naslov »Ni za Samerhil, ni protiv njega«.

Naumović je dao opšti pregled Nilovih shvatanja izloženih u knjizi »Slobodna deca Samerhila«; kad se ona posmatraju na tako uopšten način kao što to Naumović čini, zaista je teško biti nepokolebljivo za ili ogorčeno protiv Nila. »Vrednost knjige, zbog koje nismo protiv nje« – piše naš autor – »jeste moć njenog podsticanja na razmišljanje o značaju vaspitanja, o vaspitanju slobodnog čoveka koji će izlaziti kao pobednik u sukobu sa mašnom ili ideologijom koja želi da ga porobi.«

Citajući priloge ostalih autora, vidimo da i oni koji su s konkretnim povodom izrazito za, obično imaju i izvesnih ograda, kao što ni oni koji su, takođe s konkretnim povodom, protiv, najčešće ne odriču Nalu baš sve vred-

nosti. Nilov se »Samerhil« uzdiže iz različitih razloga, iz različitih razloga se i opovrgava. Ono što je, uz sve međusobne razlike, zajedničko pristalicama s jedinim i protivnicima s druge strane, to je što jedni za druge tvrde da nisu dobro razumeli osnovne Nilove postavke.

Evo kako to izgleda kod Eriha Froma koji, smatrajući da je osnova Nilova poruka – ljubav prema životu, uglavnom drži Nilovu stranu: »Izbegavanje sile je ono što čini osnov principa slobode za dete. Nil je bio kritikovan zbog svoje navodne hiperraspštenosti: svako dete bez ograničenja može da radi što želi. Besmislica! Oni koji su na taj način kritikovali Nilu očigledno ga nisu razumeli, uprkos činjenici da je svoje ideje sasvim jasno izložio u »Samerhil«.«

A evo jednog primera takvog nerazumevanja; citat je iz priloga Lujze Bejts Ejmz, poznatog američkog pedagoga i autora knjiga namenjenih roditeljima: »Osnovni utisak koji stičem čitajući »Samerhil« jest da je g. Nil čovek koji ne može da podnese restrikciju bilo koja vrste. Izgleda da ima gotovo patološku potrebu da od deteta odstrani sva uobičajena ograničenja discipline, a takođe i skoro očajničku potrebu da se identifikuje sa buntovnim detetom protiv roditeljskog ili bilo kojeg drugog autoriteta, uključujući i sopstvene.«

Ili, kod iste kritičarke Nilovog »Samerhila«: »Izgleda da mnoge Nilove zamisli potpuno protivrečte prilično široko prihvaćenom načelu vaspitanja dece koje se sastoji u tome da dete, pomoću discipline koju mu najpre nameću drugi, postepeno ostvaruje željeni cilj – samodisciplinu.«

Bruno Betelhajm je Nila razumeo sasvim drugačije, toliko drugačije da videnju poput ovoga Bejts-Ejmzove smatra izvitoperavanjem Nilove misli. Evo kako Betelhajm tumači Nilovo razvijanje (Ejmzova bi rekla »nerazvijanje«) samodiscipline u dece: »... suviše malo discipline može u dugoročnom smislu da bude štetnije nego suviše mnogo. Ako je to ono čemu je Nila, od svih ljudi, poučilo iskustvo – trebalo bi da obratimo pažnju na njevo upozorenje.«

Ali za dete je od svih disciplina najbolja samodisciplina roditelja i vaspitača. To je ona vrsta samodiscipline koja nas sprečava da iživljavamo sopstveni teskobu i potrebe na drugima, a naročito ne na svojoj deci. . .«

Ovo sučeljavanje citata bilo je potrebno da se u eventualnom prepričavanju ne bi razvili novi nesporazumi. Osim toga, citati ukazuju na ono oko čega Nilove pristalice i protivnici najviše lome kopljia: to je kontroverza disciplina-stega-autoritet ili sloboda-ljubav-raspštenost. Pojmovi, premda potpuno različiti, u pisanju kritičara kao da se mešaju, čak i poistovećuju. Nije čudo što se kritičari, bili za, bili protiv, tako malo međusobno razumeju.

Verovatno je u pravu Bruno Betelhajm kad kaže kako se, ako se i ne slaze sa svim teorijskim formulacijama Aleksandra Nila, nuda da će »njegovi sledbenici uvideti činjenice i da neće nastojati da njegovu filozofiju pretvore u ubistvenu praksu.«

Da je takvih nastojanja bilo, najbolje svedoči druga Nilova knjiga, napisana iz neophodnosti da se roditeljima i vaspitačima predoči kako su često pogrešno shvatali njegov »Samerhil«. Naslov te druge knjige je toliko rečit da ga je dovoljno samo navesti. On glasi: »Sloboda – ne razuzdanost«. No, kako će to ko razumeti – ostaje otvoreno pitanje.

France Bernik: »TIPOLOGIJA CANKAROVE PROZE«, »Cankarjeva založba«, Ljubljana 1983. Piše: Denis Poniž

Sada, kad je već nekoliko godina celokupno Cankarovo delo pred nama – u njegovim Sabranim delima, uključujući i pisma, i kad je za nama i međunarodni simpozijum povodom 100. godišnjice njegovog rođenja (1976), čini se da je došlo vreme za drugačije, produbljeno interpretiranje Cankarevog književnog stvaralaštva. Ovakvo interpretiranje verovatno su već nagovestile knjige Ivan Cankar i evropska literatura (1964) i Sluge, heroji, ljudi (1967) pokojnog Dušana Pirjevecu, a tu možemo uključiti i analize Cankarove dramatike, koje su – svaku u posebnoj monografiji – objavili pokojni Primož Kozak i Taras Kermrauer.

Među cankarologe koji novim metodološkim postupcima analiziraju umetnički opus ovog velikog pisca i dramatičara, svakako spada i dr France Bernik. Prošle godine je u »Kondoru« objavljena njegova analiza Slika iz snova, ove godine obimna monografija Tipologija Cankarove proze, koju je u opremi Janeza Bernika objavila »Cankarjeva založba«. To je kapitalno delo od skoro 600 stranica, koje je sebi uzelo u zadatak da analizira »skoro 400 pripovedačkih jedinica« – kako autor kaže u uvodu – i pokušalo da odgovori na pitanje »kako pri jedva uočljivom estetskom treperenju u piščevom opusu razlikovati centralna od manje značajnih i manje karakterističnih proznih dela.«

Cankarova proza – a spomenutih 400 jedinica, od kratke vinjete do romana, to verovatno dovoljno uverljivo potkrepljuju – predstavlja centralnu preokupaciju ovog pisca, koja buhvata vremenski period od crtica iz mladosti iz 1892. do poznih dela iz 1918. godine. Ovo vreme je toliko dugo i stvaralački tako bogato da je Bernik mogao da ga podeli na neke posebne, kraće periode, s karakteristikama koje nije moguće zanemariti.

Prvi period obuhvata »vreme crtica iz mladosti« od 1882. do 1899. godine. Karakteristika tog perioda je to da u njemu otkrivamo osnove svih Cankarovi pripovednih elemenata iz kasnijih perioda. Poseban tipološki oblik predstavljaju Vinjete iz 1899. godine s elementima impresionizma i simbolizma, o čemu je u svojoj raspravi govorio Anton Ocvirk. Posle te godine Cankarovo interesovanje se pomera ka opsežnijoj prozi i romanu, kao što su: Tudinci, Krst na gori, Martin Kačur, Na klancu, Kuća Marije Pomoćnice, Gospa Judita, Nina, Milan i Milena. To je i period izrazite autobiografske proze, npr. Na klancu ili Novi život. U takozvanom bečkom periodu nalazimo i moralnu i socijalnu satiru, kakvu sadrži zbirka Priče iz doline Šentflorianske. U poslednjem periodu, između 1909. i 1918. godine, nalazimo odjek bečkog perioda, dakle prvenstveno ambivalentnu pripovetku i novelu, materinske crticice čiji su koren u vremenu pre bečkog perioda, kao i autobiografsku pripovetku, kakve su Moj život ili Grešnik Lenart. Posebno место zauzimaju već spomenute Slike iz snova, za koje Bernik opravdano navodi da »su organski zaključak razvojnog luka Cankarove umetnosti«.

trifil tomislav, akvatinta

Zato u tipološkom pogledu možemo govoriti o prvom periodu crtica, o srednjem periodu u kojem je preovladavala romaneskna proza različitih žanrova i značajnijih krugova, i o poslednjem periodu, ponovo posvećenom crticima i kraćoj pripovetki.

Karakteristično je i to što Cankar nije upotrebljavao »čiste« tipološke oblike, nego ih je neprestano sintetizovao, spajao različite filozofske, istočne, etičke, moralne i socijalne oglede s klasičnim i modernim književnim saznanjima i tehnikama. U svom kasnom opusu je, kako konstatuje Bernik, stalno razvijao društveno-kritički i estetsko-etički pogled na svoje stvaralaštvo i, naravno, na savremenij svet, što je, zajedno s kritikom gradanske dvoličnosti, skrivenih grehova i javnih vrlina, doprinelo da se Cankar afirmaše kao najbolji slovenački umetnik.

Daleko bi nas odvelo ako bismo pokušali da popišemo sve Bernikove postupke: treba ipak navesti da je samo u napomenama sakupio izuzetno mnoštvo građe ne samo o Cankarovom radu i životu, nego i o modernoj književnoj tipologiji, koja kao teorijski smer zauzima sve značajnije mesto u književnoj teoriji: nemački teoretičar Klaus V. Hempfer tako u svojoj knjizi nabraja preko 400 dela s tog područja, objavljenih u poslednje vremena!

Bernikovu *Tipologiju Cankarove proze* možemo mirno duše da proglašimo za prvu knjigu komentara Cankarovi Sabranih dela, kakvih će ubuduće morati biti više, i to: o jeziku, o simbolima, o klučnim rečima, o tipologiji dramatičkih delata, a mogli bismo navesti i druge.

Tu knjigu verovatno neće moći da mimoide niko ko želi da bliže upozna Cankarovo prozno stvaralaštvo; s druge strane, ona predstavlja osnovno ishodište za novu, podrobnija i značajniji sužena istraživanja. Knjiga je, i to ne na poslednjem mestu, u nedostatku izvorne stručne literature o književnosti, više od puke bibliografske jedinice: ona je očigledan primer kako se savremene i još neupotrebljavane metode mogu spojiti s istraživačkim ishodišnjima i spoznajama autora koji su bili Cankarovi savremenici (npr. njegov brat od strica, dr Isidor), i koji su prvi počeli teorijski da zasnivaju pojedine periodi i pojedine tipološke elemente Cankarovog umetničkog opusa.

Ono što smeta, to je nekoliko štamparskih grešaka; osim njih, to su i grafikoni na kojima autor upoređuje pojedine vrste u pogledu količine, a nigde ne daje merilo: da li se radi o broju stranica, ili o nečemu drugom. Ako su u pitanju stranice – na osnovu teksta pretpostavljamo da su baš one u pitanju – bilo bi uputno odrediti odgovarajuću jedinicu, npr. 10, počnu koju bismo lakše predstavili odnose između i unutar pojedinih vrsta.

Sa slovenačkog preveo Jaroslav Turčan

MIODRAG PAVLOVIĆ: »ANTOLOGIJA LIRSKE NARODNE POEZIJE«,

»Vuk Karadžić«, Beograd 1982.

Piše: Momčilo Paraudić

Odnos između knjige i čitaoca neprekidno se menja. Čovek se suočava s novim duhovnim potrebnama i vizijama, ali i nosi manje ili više od njihovog osnova u svom duhovnom prtljagu. S druge strane, pisane tvorevine njegovog duha imaju »iskustvo« sa čitanjem i čitaocima, a ponajviše s ljudima koji su bitnije učestvovali u njihovom otkrivanju, čuvanju, uobličavanju i prezentovanju.

Najnovija antologija lirske narodne poezije koju je sačinio Miodrag Pavlović, čovek bogatog pesničkog iskustva i dobar poznavalac kulturne istorije i mitske svesti, ukazuje na potrebu radikalnijeg preispitivanja starih izvora. Nova umetnička saznanja i potrebe traže i odgovarajuće prilaze – drugačije čitanje pesama, biranje, pregrupisavanje i, naravno, tumačenje.

Pavlovićeva zbirka lirske narodne poezije koja, kako sâm autor kaže, »ne obuhvata čitavu lešnicu njenih oblika, tema i vrednosti, niti pokriva po nekom sistemu područja na kojima se ona pevala«, ali autohtonost antologiskog izbora sebi pribavlja zahvaljujući jedinstvenim nazorima i ukusu autora, ima bogatu izvorišta. Od preko trideset knjiga lirske poezije, koje je autor iščitavao, neke su stare više od jednog stoljeća, a od nastanka drugih ne deli nis više od jedne decenije.

Pavlovićeva knjiga sadrži stotinak pesama koje su podeljene u osam ciklusa, a kompozicija knjige ukazuje na nove mogućnosti organizovanja ovakve pesničke materije.

Najširi, kosmogonijski okvir ove poezije, ispunjen je prizorima iz narodne mašte. Ženidbe Sunca i Meseca, odnosno njihove svadbe, ukazuju na simboliku kulta plodnosti. U njima su učestali motivi podela uloga svecima, koje su izvedene iz domaća prirodnih sila i pojava (zima i led, vrućina, snaga vode, grom i munja, i, iznad svega, božanska visina). Prirodne pojave je narodna mašta personifikovala, a njihove moći su za njih svadbeni darovi te maštice. Ova kosmogonijska slika, koju može da je njenaknado, čas se prelaza kroz doživljaj, čas kroz smenu i preobražaje svetlosti, zvuka, bilja i drugih pojava iz života velike nebeske porodice. Simbolika za ove pesme crpena je iz prirode i narodnog života i iskustva. Mesec, odnosno njegove mene, oblici, promena sjaja i položaja na nebu izazvali su maštu da u svetu čovekovih strahovanja i nadanja, seta i radovanja nalazi neponovljiva poređenja.

Kao da se same od sebe grupišu pesme s motivima vilinskog neimarstva, mašte, lepote, čuda i igre. Nepodmitljive vile doživljavaju se kao moćna, nedostupna lepota koja zasenjuje svaki zemaljski trijumf i ljudsku pojавu, pa makar se ona pokazivala i u zvezdanoj odeći, u Sunčevom sjaju, u lepoti i slavi pesme, u mirisu cveća, u čistoti rose... .

Kako se tematski krugovi sužavaju, tako se i motivi spuštaju na zemlju. Pojavljuje se junak – plod devojačke mašte, zatim obredne pesme – koleske i dodolske – pesme žedne zemlje i dolaska crvenih datuma iz narodnog kalendara, to je vreme gozbi, a za svaku od njih i različitih trpeza, dario raznih doba godine. Sretamo se s obiljem neponovljivih primera mašto-

vitog izražavanja osećanja posredstvom prirodnih pojava: tajnu devojačku odaje svirala od drveta koje je izraslo na mestu gde je devojka počinula, jelenče na izvoru rogom muti vodu, a očima je bistri... .

Ova skala lirske glasova završava se pesmama s motivima zla, greha i poroka (kudjenje devojke, primisli o rodoskrvljenju, trenuci ispunjeni mirisom tamjana, ruzmarina i voska).

Pažljivo čitajući lirske narodne pesme i dugo se njima baveći, Miodrag Pavlović je zapazio i neke neodgovornute simbole i figure, koji se počesto u njima javljaju, a preko njih se prelazi olako jer primaju, kao lepota po sebi. Jedan od takvih simbola je *zlatna žica* koja se »pušta«, »povija« ili »izvija« oko učesnika u svadbi.

Posežući za ovom (i još nekim) drevnom tajnom ženske kolektivne svesti, Pavlović je u indijskoj tradiciji o rođenju Krišne našao jednu mitsku analogiju – ključ za ovu šifru. O tome on piše:

»Krišnini prvi otac, kao i otac njegovog brata Balarma, jeste sam bog Višnu. On je presegao njihovu majku Devaki i stadio u nju jednu svetlu vlas i jednu tamnu vlas. Od tamne vlas se rodio Krišna, a od svetle – Balarma. To je jedan opis iste svadbe, spoja između dva božanska bića, njihova veza se simboliše i utvrđuje pomoću vlasti koja ih spaja, tako reći sašiva zajedno i koja povremeno služi kao oruđe oplodenja žene. Zlatna žica u našim pesmama je ista ta »vlas« hijerogamije, svadbeni simbol spajanja, sašivanja, i organ božanske plodnosti koja se ustupa, daje ljudima, kada oni sami, činom svadbe, ponavljaju jednu božansku radnju.«

Pavloviću je pažnju privukao i motiv Mesečeve ženidbe, koji je češći i eksplicitnije dat u našim lirskim pesmama nego u pesmama drugih naroda. Zanimajući se ovim »mitološkim reliktom«, on je zapazio jednu naviku mitskog mišljenja – ono se najčešće razvija u dijadama (polazi od para suprotnosti koje to najčešće i nisu), ili trijadama (skala kvaliteta uvek je bogatija od ove šeme), te da navike lako usvajaju i tumači mitova. Tako se u kasnijoj antičkoj astrologiji i nekim novijim istraživanjima došlo do »suprotnosti« Sunca i Meseca, tj. do predominacije muškog i ženskog principa (u egipatskoj mitologiji Sunce i Mesec su dati kao »dva oka na licu istog boga«). Po Pavloviću, ova suprotnost izvedena je iz suprotnosti noći i dana, tame i svetlosti. Zato bi ženidba Mesečeve predstavljala vezu između dana i noći i zime i topline i drugih kosmičkih suprotnosti, a glavnu reč u obredu zvezda Danica dobija zbog toga što se pojavljuje i noću i danu.

Rituali svadbenih svečanosti kao da su bili više zaokupljeni održavanjem zajednice nego samom čulnom vezom mladenaca. Svečanosti su bile dobiti povodi za manifestovanje rodovskih i plemenskih potreba i za sticanje naklonnosti kosmičkih sila. Ovakve pretpostavke ili sudove Pavlović temelji i na fonetsko-morfološkoj izbrišenosti ovih pesama, u kojima se može prepoznati i deo zvuka imena vrhovnih božanstava.

Pavlovićeva knjiga se već čita, ali je zanimljivo vratiti se na neka autrova započanja i dileme koje je imao dok je pripremao.

Treba se podsetiti da je žensko pevanje bilo pretežno horsko i vezano za ritam dnevnih i kalendarskih poslova, što nam omogućuje da razmememo zbog čega su se ove pesme sporo menjale, odnosno dugo održavale jednom postignuti sklad i koheziju. Za izvorno doživljavanje i razumevanje ovih pesama nije bezznačajno ni saznanje da mnoge od njih spadaju među najstarije tvorevine kolektivnog umetničkog duha, a da ih danas nalazimo u jeziku iz vremena kad su najviše zapisivane (19. vek). Pavlovićevu iskustvu kaže da je naše čitanje ovih pesama često opterećeno starim navikama i predrasudama (one potiču iz nekih ranijih tumačenja i vrednovanja) koje nam zaklanjaju neke umetničke vrednosti ove poezije i uskraćuju prave doživljaje. A lakoća kazivanja i izukrštanost motiva i njihovo javljanje u različitim kontekstima, nepažljivog čitaoca mogu da zavedu da o njima sudi jednostano i ostane u plicaču ove inače duboke narodne reči.

Bogato iskustvo s kolektivnim ženskim pesmama Pavloviću je pomoglo da zapazi značajne razlike u njihovom zapisivanju (pravopis, interpunkcija, dužina stiha itd.). Ove razlike – tragovi koje te pesme nose na sebi – čine izvesne teškoće u pravljenju ovakvih knjiga, ali su za istraživača od strasti i sluha putokazi za upoznavanje dialekatskih osobnosti pesama. -

Pokazuje se da poezija koja se peva ne trpi interpunkciju, ili bar da joj postaje ne odgovara. Neke pesme su bez naslova, druge za naslov imaju prvi stih, iako on nije u toj funkciji, izvesni naslovi ne odgovaraju celini pesme. Zato je autor učinio neophodne dopune na način kako je to uobičajeno u ovakvih prilikama. Ova i neka druga Pavlovićeva zapažanja značajna su ne samo zbog toga što upućuju na pažljiviji odnos prema nasledju, nego i zbog toga što ova poezija i danas nastaje, živi, bruši se u kretanju prema svom čistom obliku i – zapisuje.

Značajno je i to što se zahvaljujući ovom Pavlovićevom poduhvatu naša narodna pesma, posle dužeg vremena, pojavila na jezicima drugih naroda: kao dodatak, u knjizi su štampani i prevodi pojedinih pesama na španski, francuski i engleski jezik. Pesnik Robert Marto preveo je na francuski tri pesme (o jednoj je napisao »vilinski glosu«), za autora ključnu pesmu »Vila zida grad« na španski je preveo Edison Simons, a Džerom Retembert, tvorac slavne antologije »Tehničari sakralnog«, u novo izdanje svoje knjige uvrstio i dve pesme iz Pavlovićeve antologije.

Drugačija, novija predstava o lirsкоj narodnoj poeziji, koja nam preostaje posle susreta s Pavlovićevom knjigom, može biti dobar podsticaj istraživačima u traženju smelijih, samosvojnih prilaza ovim bogatim izvorima kolektivnog pesničkog iskustva. Ovi izvori i traže takve prilaze, jer dubina narodne reči kao da se povećava kako se vremenski od nje udaljujemo.

RELIGIOZNI OBREDI, OBIČAJI I SIMBOLI –

zbornik,

»Radnička štampa«, Beograd 1980.

Piše: Bojan Jovanović

Nakon objavljanja prevedenog zbornika »Osnivači velikih religija«, sa istog izvora, poznate poljske edicije »Iskre«, dobili smo i drugu knjigu. Zbornik »Religiozni obredi, običaji i simboli« prezentira radeće šest autorâ: Južefa Kelera, Tadeuša Źbilukovskog, Vjeslava Kotanjskog, Vitolda Tiloja, Vlo-